

3. *Выготский Л.С.* Педагогическая психология / Л. С. Выготский. - М.: Педагогика, 1996. – 536 с.
4. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / И.М.Дьяченко, Л.А.Кандыбович. - Минск: БГУ, 1978. – 176 с.
5. *Карамушка Л. М.* Психологія освітнього менеджменту: Навч. Посібник / Л. М. Карамушка. – К.: Либідь, 2004. – 424 с.
6. *Карамушка Л.М.* Психологічні основи управління в системі середньої освіти: Навч. Посібник / Л. М. Карамушка. – Київ: Ін-т. змісту та методів навчання, 1997. – 179 с.
7. *Райгородский Д. Я.* Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара: Издательский Дом «Бахрах», 1998. – 672 с.
8. *Семиченко В.А.* Психологічна структура педагогічної діяльності. Навчальний посібник. / В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк. – К.: Видавнично-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 217 с.

В статье рассматривается проблема готовности педагогов к профессиональной деятельности, в частности, готовности учителей начальных классов к взаимодействию с соматически ослабленными детьми. Приведены результаты исследования некоторых аспектов когнитивного, мотивационного и операционного компонентов данной готовности.

The article focuses on the problem of teachers' readiness for professional activity, in particular, the availability of primary school teachers to interact with the weakening of somatically children. There are results of investigation of some aspects of cognitive, motivational and operational components of this preparedness presented in this article.

©2012 р.

Р. Т. Сімко (м. Кам'янець-Подільський)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТРЕНІНГІВ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС ДО ДІЯЛЬНОСТІ В ЕКСТРЕМАЛЬНИХ УМОВАХ

Діяльність працівників правоохоронних структур щільно пов'язана з екстремальними умовами. Відтак невід'ємним фактором підвищення ефективності їх професійної діяльності є психологічна підготовка. Оволодіння теоретичними і прикладними психологічними знаннями, та особливо, уміннями і навичками роботи в екстремальних умовах, оптимізує підготовку курсантів вищих навчальних закладів системи МВС, зокрема спроможність розв'язувати комунікативні проблеми міжособистісної взаємодії в конфліктних ситуаціях та психологічну підготовленість до протистояння в особливих умовах.

Діяльність працівників міліції характеризується високим ступенем ризику, перебуванням в умовах небезпеки для здоров'я та життя, усвідомленням своєї відповідальності. Надзвичайно важливо навчити майбутніх офіцерів МВС якісно та ефективно нести службу в особливих умовах з мінімальними затратами нервово-психічної енергії, що є важливим практичним і науковим завданням.

Сучасна практична психологія широко застосовує групові форми роботи з представниками силових структур, зокрема й тренінги. С.І.Макшанов розуміє «тренінг» як «спосіб перепрограмування наявної у людини моделі управління своєю поведінкою й діяльністю». Це процес створення нових або розвиток уже наявних функціональних органів, «група методів розвитку здібностей до навчання й оволодіння будь-яким складним видом діяльності» [10, с.81]. Це зміни психологічних феноменів для гармонізації професійного й особистісного буття. І.В.Вачков пише, що «Груповий психологічний тренінг є сукупністю активних методів практичної психології, які використовуються для формування навичок самопізнання й саморозвитку. При цьому тренінгові методи можуть використовуватися як у рамках клінічної психотерапії при лікуванні неврозів, алкоголізму і соматичних захворювань, так і в роботі з психічно здоровими людьми, які мають психологічні проблеми, щоб надати їм допомогу в саморозвитку» [3, с.21]. Отже, тренінг – це метод пізнання й саморозвитку особистості. Перші тренінгові групи (Т-групи) були організовані учнями К.Левіна в США, а поняття «соціально-психологічний тренінг», спрямований на розвиток особистості та її комунікативних можливостей, ввів М.Форверг. Сьогодні тренінги є одним з перспективних методів психологічної підготовки фахівців у різних сферах діяльності [12].

Водночас особливості застосування групових тренінгів для підготовки суб'єктів до діяльності в особливих екстремальних умовах досліджені недостатньо.

Метою нашого дослідження є науково-теоретичне обґрунтування ефективності застосування групових психологічних тренінгів для підготовки суб'єкта до діяльності в екстремальних умовах.

Спеціально організований тренінг є однією з дієвих форм психологічної підготовки курсантів вищих навчальних закладів МВС до роботи в екстремальних умовах. Ця форма психологічної роботи дозволяє подолати труднощі, які заважають розширенню професійної та особистісної самосвідомості людини, розкриттю її внутрішнього потенціалу, розвитку особистості загалом [7].

Застосування тренінгових методів у процесі професійно-психологічної підготовки особового складу органів МВС обґрунтовували В.С.Карпов (техніки самонавіювання і виконання завдань в умовах збройного конфлікту), В.М.Смірнов (нетрадиційні психотехніки і дії в екстремальних умовах), В.О.Лефтеров (тренінгові технології в органах внутрішніх справ) та інші. Зазвичай, тренінгив системі підготовки фахівців МВС спрямовані на вироблення психічної стійкості, впевненості в своїх силах, рішучості, комунікативних здібностей, вольових рис, професійних знань, умінь та навичок, спроможності розв'язувати професійні та особистісні проблеми тощо.

Соціально-психологічний тренінг є засобом психологічного впливу, спрямований на розвиток здібностей до засвоєння нових форм соціальної поведінки в різних умовах життєдіяльності [5]. Цей активний метод впливу використовують

у підготовці фахівців різних галузей, зокрема й правоохоронних структур [7]. Групові форми психологічного тренінгу мають низку переваг: досвід розв'язання проблем у групі може переноситись у зовнішній світ; учасники групових тренінгів отримують зворотний зв'язок від інших учасників, які мають подібні проблеми і досвід, а також підтримку від них; спостерігаючи, як розв'язують актуальні проблеми інші члени групи, суб'єкт набуває можливості оцінювати власні дії і переживання; група сприяє саморозкриттю, самозізнав, самореалізації своїх членів і збільшує їх самооцінку [14]. Реалізувати ці переваги важливо і для формування професійно значущих рис особистості [16].

Організація роботи тренінгових груп має розгортатися на основі певних принципів, норм, правил, які у різних авторів змістовно майже не відрізняються [8]. До таких вихідних положень належить насамперед принцип активності, який полягає у тому, що учасники тренінгу залучені до виконання певних вправ, завдань, спостереження за шляхами розв'язання певних проблемних ситуацій. Проте, і за умов спостереження курсанти мають бути готові до залучення їх до діяльності з програвання тієї чи тієї ситуації.

Принцип «тут і тепер» і персоніфікація висловлювань передбачає обговорення учасниками тренінгу тільки того, що відбувається у певний час. Учасники уникають загальних висловлень власне оцінного характеру «Не говори так...» або «Ти завжди...», натомість кажуть: «Я нервуюсь, коли ти...», «Я радію, коли ти...» тощо. Вони зосереджені на процесах самопізнання, на самоаналізі й рефлексії.

За принципом «свобода волевиявлення» учасники тренінгу емоційно підтримують один одного, виявляють повагу до переживань інших. Водночас вони можуть відмовитись від участі у виконанні вправ, не погоджуватись з тим, що суперечить їх поглядам, не обговорювати ті почуття, яких у них немає. Це, зазвичай, позитивно сприймають курсанти ВНЗ системи МВС, які звикли до дисципліни.

Принцип «конфіденційності» тих подій, які відбуваються в групі, сприяє саморозкриттю учасників тренінгу, створює атмосферу психологічної безпеки. Проте досягти саморозкриття курсантів подеколи складно. Принцип «щирості і відкритості» виробляє стремління не обманувати, бути відвертим, щирим, дозволяє отримати й надати іншим відверту інформацію, розвиває самосвідомість.

При проведенні тренінгів з курсантами ВНЗ системи МВС доцільно керуватися правилами, які розробив Г.І.Марасанов [11]: 1) вчасно розпочинати і завершувати заняття; 2) не відмовлятися від права сказати «ні», а також від права самому вирішувати, як поводитися, як діяти у тій чи тій ситуації; 3) мати право на підтримку, допомогу з боку групи; 4) слухати того, хто говорить, намагатися не перебивати; 5) мати право висловлювати свою думку з будь-якого питання; 6) повідомляти про свої труднощі щодо роботи в групі. Прийняті групою правила мають обов'язково дотримуватись, за цим стежить тренер. Наочно представлені правила допомагають учасникам групи зрозуміти систему власних внутрішніх спонук поведінки, відрефлексувати свій досвід [8].

Тренінгові методи широко використовують у різних формах психологічної допомоги, різними можуть бути і цілі застосування тренінгів та концептуальні підходи до їх організації. Водночас можна виділити і спільні цілі, характерні для різних за змістом і напрямками тренінгових груп [3], зокрема вивчення психологічних проблем учасників групи та надання допомоги у їх розв'язанні; зміцнення психічного здоров'я і поліпшення самопочуття; дослідження особливостей міжособистісної взаємодії та шляхів її оптимізації; сприяння розвитку самосвідомості; сприяння особистісному зростанню; сприяння професійному зростанню.

Оптимальна середня тривалість занять з курсантами – 4-8 годин, а циклу занять – 30-60 годин. Оптимальна кількість учасників групи – 12 осіб. Психологічний клімат роботи в тренінгових групах суттєво відрізняється від психологічного клімату на інших заняттях курсантів.

Тренінгові методи – це групова співпраця та взаємодія людей, які вже мають певний досвід. Робота в групі сприяє збагаченню власного досвіду розв'язання складних проблем і переосмисленню його з іншого «кута зору». Це своєрідний обмін досвідом, обмін психологічними особливостями саморегуляції та самоконтролю. Найбільш широке застосування в практиці підготовки правоохоронців отримали тренінгові програми спілкування в конфліктних ситуаціях, розвитку стресостійкості, формування впевненої поведінки, які допомагають співробітникам органів внутрішніх справ ефективно виконувати професійну діяльність у екстремальних умовах [15].

Тренінги розвитку комунікативної компетентності дозволяють отримувати необхідну інформацію, пояснювати і відстоювати свою правову позицію цивілізовано, усвідомлювати і коректно ставитись до релігійних, професійних, етнічних розходжень у поглядах різних осіб в умовах конфлікту тощо. Практика доводить, що від комунікативних здібностей курсантів залежить ефективність їх професійної адаптації. Це суттєва складова особистісного адаптаційного потенціалу. Комунікативні навички формують різноманітними вправами, які сприяють встановленню психологічного контакту між людьми та розширюють діапазон ролей кожного суб'єкта спілкування. Ситуації та ролі добирають відповідно до реальних умов роботи співробітників МВС (С.В.Асямов, О.В.Бичков, І.В.Глумова, Ю.С.Пулатов та ін.). Зазвичай розглядають декілька варіантів поведінки, з яких обирають найбільш ефективний і закріплюють його шляхом виконання ролей.

Робота в екстремальних умовах породжує у людини страх, а його переживання погіршує регуляцію діяльності, знижує її ефективність, впевненість у своїх силах, самооцінку працівників. Отже, робота з розвитку стресостійкості (підвищенню рівня саморегуляції та професіоналізму) необхідна. Тренінги, спрямовані на розвиток стресостійкості, мають за мету навчити суб'єктів діяльності в екстремальних умовах регулювати свої психоемоційні стани і фізіологічні реакції, що знизить надмірну ситуативну тривожність. Практика доводить, що здатність до саморегуляції психічних станів не тільки покращує ефективність діяльності працівників міліції в екстремальних умовах, а й сприяє їх професійній адаптації, збереженню здоров'я.

Тренінги стресостійкості мають забезпечити оволодіння спеціальними прийомами довільної саморегуляції негативних психічних станів в екстремальних умовах, прийомами швидкої мобілізації та наступної релаксації. Застосовують аутогенне тренування, дихальну гімнастику, прийоми нервово-м'язової релаксації, методи тілесно-орієнтованої психотерапії.

Водночас практика роботи зі співробітниками правоохоронних органів показує, що застосування набутих у тренінгах знань і умінь у реальних екстремальних умовах діяльності потребує певного часу і тренувань. Особливо складно застосовувати набуті знання і уміння в умовах, пов'язаних з ризиком для життя та підвищеною відповідальністю за прийняті рішення при дефіциті часу. За таких умов значна частина ефективних форм поведінки втрачається, а залишаються тільки добре засвоєні, доведені до автоматизму паттерни. Отже, важливо забезпечити подальшу систематичну роботу працівників міліції над прийомами саморегуляції і після тренінгів. Щоправда значні психофізичні навантаження і дефіцит вільного часу подеколи стають на заваді продовженню занять. Ті ж працівники, які відчували професійне значення саморегуляції психоемоційної стійкості для співробітників органів внутрішніх справ, продовжують підтримувати набуті навички, що сприяє ефективному виконанню професійних обов'язків.

Усуваючи обмеження, комплекси і заборони, тренінг сприяє розвитку особистості. Під впливом вправ змінюється самосвідомість суб'єктів тренінгу. Рольові ігри дають можливість краще зрозуміти себе та інших, моделюють робочу ситуацію, в якій є і певне абстрагування від реальності, і певна модель структури дій, які сприяють відпрацюванню ефективних паттернів поведінки.

Психотренінгові методи об'єднують теорію і практику професійної підготовки працівників правоохоронних органів.

Особливо ефективними є тренінги розвитку психомоторних якостей[6]. Окрім високого рівня розвитку психофізичної стійкості, співробітники міліції мають володіти необхідним арсеналом прийомів єдиноборств, навичками оперування спеціальними і підручними засобами, табельною вогнепальною зброєю, вмінням швидко пересуватися пересіченою місцевістю.

Життєдіяльність людини не можлива без її психомоторної активності у всіх формах. Потреба психомоторної активності вроджена, залежить від типологічних особливостей вияву властивостей нервової системи, віку суб'єкта, статі, часу реалізації, кліматичних умов і особливостей професійної діяльності. Остання вимагає від працівників системи МВС добре розвинених психомоторних якостей [1;2].

Загальновідомий позитивний вплив індивідуально доцільної психомоторної активності на здоров'я людини, що пояснюється підвищенням неспецифічної стійкості органів і систем до несприятливих впливів на організм, активацією центральної нервової системи, стимуляцією виділення ендорфінів – гормонів, які сприяють виникненню стеничних емоцій[4]. Довготривала гіпокінезія породжує негативні психічні стани та соматичні розлади, водночас психомоторна активність на роботі та поза нею може по-різному впливати на здоров'я людини. Тобто значні психомоторні перевантаження на роботі можуть погіршувати здоров'я людини. Моторна активність тонізує кору головного мозку людини (біля 60% активних сигналів), а зменшення активності м'язів опорно-рухового апарату сприяє переходу до сну. Динаміка тону м'язів впливає на психічні пізнавальні процеси та емоційно-вольову сферу суб'єкта. Зміна психічних процесів залежить від змісту фізичних вправ, їх інтенсивності та обсягу, індивідуальних психомоторних можливостей та досвіду суб'єкта[13]. Водночас динаміка різних психічних процесів гетерохронна[9].

Психомоторні тренінги розвивають 1) пізнавальні (когнітивні) здібності майбутніх правоохоронців (ігрові естафети та інші рухливі ігри), 2) увагу (одночасне сприймання декількох об'єктів, їх швидке розпізнавання і зміна дій з ними), 3) емоційну стійкість (отримання досвіду виконання дій в умовах емоційної напруженості, вдосконалення психофізіологічних механізмів адаптації до стресів, формування навичок і умінь саморегуляції емоційної напруженості, 4) формують вольові риси (подолання втоми, почуття страху), 5) досвід дій у стресових ситуаціях (навчально-тренувальні поєдинки).

Комплектуючи тренінгові групи курсантів, потрібно виходити з принципів добровільності та інформованої участі (учасники мають знати, що з ними може відбуватися у процесі тренінгу). Професійний склад груп курсантів має бути однорідний, а вік учасників приблизно однаковий. В одну групу не рекомендується зараховувати осіб, між якими службова залежність чи стійка неприязнь. Необхідно також звертати увагу на обладнання приміщень й розташування учасників групи.

Наші спостереження дозволяють зробити такі висновки:

1. Діяльність працівників органів МВС здійснюється в особливих умовах, що характеризуються високим ступенем ризику, небезпечні для здоров'я та життя. Відтак невід'ємним фактором підвищення ефективності їх професійної діяльності є психологічна підготовка, спрямована на засвоєння знань, умінь та навичок, розвиток особистісних якостей, необхідних для роботи в екстремальних умовах.

2. Одним з дієвих засобів підготовки курсантів вищих навчальних закладів системи МВС до діяльності в екстремальних умовах є групові психологічні тренінги. Саме ця форма психологічної роботи дозволяє успішно подолати труднощі, що заважають розширенню професійної та особистісної самосвідомості суб'єкта, розкриттю його психофізичного потенціалу, розвитку особистості загалом.

3. У практиці підготовки правоохоронців до діяльності в особливих умовах доцільно застосовувати тренінгові програми спілкування в конфліктних ситуаціях, які дозволяють отримувати необхідну інформацію, коректно ставитися до розходжень у поглядах різних учасників правового процесу, формувати впевнену поведінку.

4. Однією із основних програм, спрямованих на підготовку курсантів до роботи в екстремальних умовах, є тренінг розвитку стресостійкості шляхом підвищення рівня саморегуляції та професійності. Спроможність суб'єктів діяльності регулювати свої психоемоційні стани в екстремальних умовах знижує їх ситуативну тривожність і покращує ефективність та надійність. Це суттєва складова особистісного адаптаційного потенціалу працівників міліції.

5. Важливим для підготовки курсантів вищих навчальних закладів системи МВС до діяльності в екстремальних умовах є тренінг психомоторного розвитку. Розвиток психомоторних якостей дозволяє співробітникам міліції оволодіти

необхідним арсеналом прийомів єдиноборств, навичками оперування спеціальними і підручними засобами, табельною вогнепальною зброєю, навичками швидкого пересування пересіченою місцевістю та ефективно застосовувати набуті психомоторні якості в особливих умовах професійної діяльності.

Література

1. *Алексєєнко А.О.* Організація фізичної підготовки в ОВС України: психологічний аспект / А.О.Алексєєнко //... Проблеми фізичного виховання і спорту. – 2010. – № 6. – С. 3-6.
2. *Ануфрієв М.І.* Основи спеціальної фізичної підготовки працівників органів внутрішніх справ: навч. посібник / М.І.Ануфрієв, С.Є.Бутов, О.В.Гіда, С.М.Решко. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. – 338 с.
3. *Вачков И.В.* Основы технологии группового тренинга. Психотехники: учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. / И.В.Вачков. – М.: Издательство «Ось-89», 2000. – 224 с.
4. *Вейнберг Р.С.* Психология спорта / В.С.Вейнберг, Д.Голд. – К.: Олімпійська література, 2001. – 336 с.
5. *Емельянов Ю.Н.* Активное социально-психологическое обучение / Ю.Н.Емельянов. – Л.: Издательство ЛГУ, 1985. – 166 с.
6. *Заярін Г.О.* Психофізична підготовка курсантів навчальних закладів МВС: навчальний посібник / Г.О.Заярін, О.М.Несін, Г.Б.Мельников. – Донецьк ДІВС, 2001. – 240 с.
7. *Лефтеров В. О.* Психологічні тренінгові технології в органах внутрішніх справ: монографія : в 2 т. / Лефтеров В. О. – Донецьк : ДЮО, 2008. – Т. I: Методологія психотренінгу та його використання у професійно-психологічному розвитку персоналу, задіяного в екстремальних видах діяльності / Лефтеров В. О. – 2008. – 242 с.
8. *Литовченко Н.Ф.* Професійно орієнтований тренінг самопізнання та саморегуляції: навчально-методичні матеріали для тренінгових занять студентів педагогічних вузів. – Ніжин.: НДПУ, 2002. – 72 с.
9. *Локалова Н.П.* Зачем нужна школьная физкультура с точки зрения психолога / Н.П.Локалова // Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 106-112.
10. *Макшанов С.И.* Методические аспекты профессионального тренинга / С.И.Макшанов // Вестник СПбГУ. – 1992. – Серия 6. – Вып. 3. – С. 80-88.
11. *Марасанов Г.И.* Социально-психологический тренинг / Г.И.Марасанов. – М.: «Совершенство», 1988. – 208 с.
12. *Петровская Л.А.* Теоритические и методологические проблемы социально-психологического тренинга / Л.А.Петровская. – М.: Издательство МГУ, 1982. – 168 с.
13. *Психогимнастика в тренинге* / под ред. Н.Ю.Хрящевой. – СПб.: «Речь», Институт Тренинга, 2001. – 256 с.
14. *Рудестам К.* Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика; [пер. с англ.] / К.Рудестам. – М.: Прогресс, 1993. – 386 с.
15. *Смирнов В.Н.* Особенности профессиональной экстремально-психологической подготовки сотрудников специальных подразделений органов внутренних дел: монография / В.Н.Смирнов. – Домодедово: ВИПК МВД России, 2003. – 287 с.
16. *Ялом И.* Теория и практика групповой психотерапии / И.Ялом. – СПб.: Питер, 2000. – 640 с.

В статье рассмотрены особенности проведения тренингов коммуникативной компетентности, формирования стрессоустойчивости, развития психомоторных качеств в процессе подготовки курсантов высших учебных заведений системы МВД Украины к деятельности в экстремальных условиях.

The article describes the features of the training of communicative competence, the formation of stress, the development of psychomotor qualities in the preparation of students of higher educational establishments of Ministry of Internal Affairs of Ukraine to work in extreme conditions.

©2012 р.

І. І. Сняданко (м. Львів)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ДО ПРОФЕСІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Як пише О.Г. Романовський в Україні традиційно 85 % керівників промисловості та сфери державного управління мають інженерну освіту, 13 % – економічну і лише 2 % – гуманітарну. За прогнозами фахівців, такий стан залишатиметься ще довго. У США ж серед керівників – лише 2 % фахівців технічного профілю, інші – економісти, юристи, психологи і професійно підготовлені менеджери. Чому в Україні є така «недовіра» до спеціалістів, наприклад, економічних спеціальностей щодо можливості здійснювати ними управління промисловими галузями. Про функції організаційного психолога на підприємстві майже ніхто не знає, крім вузького кола науковців в сфері організаційної психології. [6]

В більшості технічних університетів сьогодні проводиться підготовка студентів не лише технічних спеціальностей, а також економістів, юристів та психологів, але тут постає питання: «Наскільки якісно відбувається підготовка економістів, юристів, психологів та інженерів до здійснення ними в майбутньому управлінської діяльності в виробничих організаціях, підприємствах тощо».